

Senectus

BİRİKİMLER / CLASSICAL ARTICLE

Yaşlanmak ve Ölmek: Bazı Sosyolojik Sorunlar¹

Ageing and Dying: Some Sociological Problems

Norbert Elias

Genç yaşlarımda edindiğim bir tecrübe, ki artık hayli yaşlandım, benim için büyük anlam kazandı. Cambridge’de ünlü bir fizikçinin konferansına katılmıştım. Çok yaşlı bir adam ayaklarını sürüye sürüye içeri girdi. Kendimi düşünürken buldum: Bu adam ayaklarını neden sürüyor? Niçin doğru düzgün yürümüyor? Hemen kendime çekidüzen verdim. Bunda bir kabahati yok, dedim kendi kendime. Çok yaşlı, zaten.

Yaşlı bir insanın görünüşüyle ilgili bu anlık-kendiliğinden gençlik tepkim, günümüzdeki ve belki de eski zamanlardaki yaşlı insanların görünüşünün, normal yaş grubundaki sağlıklı insanlarda uyandırdığı anlık-kendiliğinden hislerle ilgili karakteristik bir özelliktir. Bilindiği üzere yaşlı insanlar, pekâlâ sağlıklı olsalar bile, çoğunlukla, bebekler hariç, diğer tüm yaş gruplarındakilerin hareket ettiği gibi hareket etmekte zorlanırlar. Bu bilinen bir şeydir. Ancak, uzak bir bilgidir. İnsan, kendi bacaklarının ya da gövdesinin artık normalde olacağı gibi kendi iradesine itaat etmediğini tam olarak kavrayamaz. Bu bağlamda normal ifadesini özellikle kullanıyorum. İnsanların ileri yaşlarda karşılaştıkları değişimler, genellikle toplumsal normlardan gayriihtiyari bir uzaklaşma olarak anlaşılır. Diğerleri, yani normal yaş gruplarına mensup olanlar, diğer insanların yaşlanma tecrübesiyle empati kurmada anlaşılır bir şekilde zorlanırlar; zira çoğu gencin, kas dokusunun yavaş yavaş sertleşmesi ve belki yağlanması, lif dokusunun güçlenmesi ve hücre yenilenmesinin azalmasının insana neler hissettirdiğine dair hiçbir tecrübesi yoktur. Fizyolojik süreçler, bilimsel olarak yeterince bilinir ve kısmen de iyi anlaşılmıştır. Bununla ilgili geniş bir literatür mevcuttur. Bizzat yaşlıların yaşlanmayı nasıl yaşıntıladığı ise, literatürde çok az anlaşılmış ve işlenmiştir. Bu, nispeten az ele alınan bir konudur. Şüphesiz bu konu,

¹ Bu metin Norbert Elias’ın *Ölmekte Olanların Yalnızlığı Üzerine* adlı eserinden alıntılanarak ve İletişim Yayınları’nın izniyle yayımlanmıştır.
Elias, N. (2023). Yaşlanmak ve ölmek: Bazı sosyolojik sorunlar. *Ölmekte olanların yalnızlığı üzerine* içinde (2. basım, s. 79-82, O. Ekinci, çev.). İletişim Yayınları.
Yayımlamamıza izin veren İletişim Yayınları’na teşekkür ederiz.

yaşlı insanların, yaşlı olmayanlar veya henüz yaşlanmamış olanlar tarafından -sadece tıbbi yönden değil- bakım görmeleri bakımından değil; yaşlanma süreci ve akabindeki ölüm sürecinin yaşantı/deneyim tarafının da daha kat'ı anlaşılması için oldukça önemlidir. Ancak belirttiğim üzere, empati kurma çabasının bazı çok özel zorlukları vardır. İnsan, diri ve çoğu zaman sağlıklı bedeninin halsiz, yorgun ve hantal hale gelebileceğini hayal edemez. Bunu gerçekten hayal edemez ve esasen hayal etmek de istemez. Başka bir deyişle, yaşlananlar ve ölmekte olanlar ile özdeşleşmek, diğer yaş gruplarına anlaşılır biçimde özel zorluklar çıkarır. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun, insan yaşlılığı, kendi ölümüyle ilgili düşünceleri, mümkün olduğu kadar kendisinden uzaklaştırmaya çalışır.

Bu savunma, bu bastırma süreci, birazdan bahsedeceğim nedenlerden ötürü, az gelişmiş toplumlara kıyasla gelişmiş sanayi toplumlarında daha belirgindir. Şimdi, kendim de yaşlandığım için öteki tarafa geçmiş biri olarak, gençlerin veya orta yaştaki insanların, yaşlı insanların hal ve tecrübelerini anlamalarının ne kadar zor olduğunu biliyorum. Birçok tanıdığım insan bana şu samimi yorumlarda bulunuyor: “Hayret! Bu kadar sağlıklı kalmayı nasıl başarıyorsunuz? Hem de bu yaşta.” Ya da “Hâlâ yüzmeye mi gidiyorsunuz? Harika!” İnsan kendisini, yaşam tarzının risklerini çok iyi bilen, ipin diğer ucundaki merdivene ulaşacağından ve kendi temposuyla sakince toprağa geri döneceğinden emin olan bir ip cambazı gibi hissediyor. Ama aşağıda seyreden insanlar, her an düşebileceğini bilir ve onu gergin ve biraz da endişeyle izlerler.

Gençlerin yaşlılarla özdeşleşememelerine örnek gösterebilecek başka bir anımı daha hatırlıyorum. Bir Alman üniversitesinde misafir öğretim görevlisiydim ve orada en güzel zamanlarını yaşayan bir meslektaşım tarafından akşam yemeğine davet edildim. Akşam yemeğinden önce aperatif bir şeyler ikram edildi ve arkadaşım iyice alçak, kumaş kaplı modern bir nesneyi oturmam için bana uzattı. Karısı, akşam yemeği için bize seslendi. Ayağa kalkınca arkadaşım şaşkınlıkla, belki biraz da hayal kırıklığına uğramışçasına bana baktı: “Eh, kendinize gayet iyi bakmışsınız,” dedi. “Geçen gün akşam yemeği için ihtiyar Plessner’ı davet ettik. O da bu alçak sandalyede oturuyordu ama ne kadar gayret etse de ayağa kalkmayı başaramadı. Görmeliydiniz. En nihayet ona yardım etmek zorunda kaldık.” Sonra da gülmesini durduramadı: “Hahahahaha! Yerinden kalkamadı.” Ev sahibim kahkahalara boğuldu. Açık ki bu durum bile yaşlı olmayanların kendilerini yaşlılarla özdeşleştirmelerinde güçlükler neden oluyor.

“Belki bir zaman ben de yaşlanacağım” duygusu, bu olayda görüldüğü üzere bütünü eksik olabilir. Yaşlılarla ilgili olarak gençlere kalan, yalnızca kendi üstünlük ve güçlerinden aldıkları anlık zevktir. Çirkin yaşlı kadın ve erkeklerden iğrenme şeklinde tezahür eden, biçare yaşlılarla alay etme zulmü, muhtemelen günümüze nazaran geçmiş zamanlarda çok daha fazlaydı. Fakat bu zulüm, şüphesiz tamamen

ortadan kalkmadı. Bu durum, insanların yaşlandıklarında veya ölüm döşeğindeyken gerçekleşen beşeri ilişkilerdeki değişimin şu karakteristik yapısıyla yakından ilgilidir: İnsanlar yaşlandıkça potansiyel olarak ya da fiilen gençlere nazaran daha güçsüz hale gelir, fark edilir bir şekilde diğer insanlara daha fazla bağımlı olurlar. İnsanların yaşlanmayla birlikte artan ve her zaman bir güç kaybı sayılan bağımsızlık kaybının üstesinden gelme şekli, kişiden kişiye farklılık arz eder. Bu, büyük ölçüde yaşamlarının genel seyrine ve buna bağlı olarak kişilik yapılarına bağlıdır. Fakat belki de yaşlı insanların yaptıklarının, özellikle de bazı tuhaflıkların, güçlerini ve bağımsızlıklarını, bilhassa kendi üzerindeki güçlerini kaybetme korkusuyla ilgili olduğunu hatırlamakta fayda var.

Bu duruma uyum sağlama biçimlerinden biri de çocuksu davranış biçimlerine geri dönmektir. Yaşlı insanlarda bu çocuksu davranışların nüksetmesinin sadece fiziksel dejenerasyonun bir semptomu veya bu durumun yaşlı insanların bilinçsiz bir şekilde erken çocukluk davranışlarına kaçması ile ilgisinin olup olmadığını belirlemeye çalışmıyorum: Her halükârda bu durum, kendine özgü zorlukları olan ama kendine özgü zevkler de kazandıran bir tam bağımlılık durumuna uyumu temsil eder. Gerçek şu ki huzurevlerinde adeta küçük çocuklar gibi beslenmesi, lazımlıklara götürülmesi ve temizlenmesi gereken birçok insan var. Bunlar, iktidar mücadelelerini bile küçük çocuklar gibi yönetirler. Kendilerine nazik davranmayan nöbetçi hemşireleri gece boyunca her saat başı acil düğmesiyle odalarına çağırabilirler. Bu durum, *yaşlanma sürecinin genellikle bir kişinin toplumdaki konumunda, yani bir kişinin diğer insanlarla olan ilişkisinde derin bir değişimi içerdiğinin farkına varmaksızın*, yaşlanan insanların deneyimini anlayamayacağımızın pek çok örneğinden sadece biridir. İnsanların güç araçları ve statüleri, altmış, yetmiş, seksen veya doksan yaşına geldiklerinde, yavaş ya da hızlı, er ya da geç, değişir.

